ادبي بحثونه

ليکونکی

Ketabton.com

ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍ غواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپرونې ډگر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومېږي او د پښتو د پیاوړی او قوي ادیب ښاغلی گل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی گل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د یو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هېچاته یې د ښودلو او ستایلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لگیادی کار کوي او تر اوسه یې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلی دی چه ځیني چاپ شویدي او ځیني نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله دیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پیغام یې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپېږي او په دې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې یو بل غوره کتاب زیاتېږي.

او ښایي چه پښتانه یې له لوستلو څخه فایده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوی مدیر)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان مخ

ادب....1
شعر....3
په ژوندکښي دشعر اوادب اغیزه....8
دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکاموکښي 16
حقیقت اومجاز....17
صریح او کنایه 17
ظاهر، نص، مفسر،محکم 18
داستثنا بحث....18
لغوي تدقیق 19
دادب بنه او ګاڼه....20
فصاحت 21
بلاغت 21
عواطف 22
خیا ل 34
تمثیل....37
ددې بخث خلاصه....38
عامیانه بلاغت 38
دپښتو ځولنډی....40

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دى د بې عيبه په معنى.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعمالېدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنى مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي اموړله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربې کښې ډېر مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنى (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربې کښې متعارف دى لکه: اهل، آ ل، ماه، ماء او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوى دى.
ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دى چې دعادت په معنى دى او دحا ل وشان په معنى هم ذکرشوى دى لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربې کښې ډېر نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړى ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربى فاحسن تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دي ضبط کړي) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيداى چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هېڅا يې دمعنى او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا كلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو كښې هم ډېره راغلې ده او دجاهليت په وخت كښې هم (اكثم) بن صيفى دبني تميمو مشهور خطيب ذكر كړېده.

د ادب تعريف :

لغوي معنى خو يې تهذيب دى او څه شى چې له چاسره يا له كوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل كېږي لكه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان كښې له خطا او غلطى څخه ساتي، ځكه ادبي علوم هماغه علوم بلل كېږي چې د وينا ښه والى اوبدوالى، غلط اوصحيح، خوږوالى اوپيكه توب ښيي او په منثور او منظوم كلام كې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث كوي.
د ادب په تعريف كښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراكاتو يا دزړه دخبر و ښكاره كو ل او داوريدو نكو په ذهن كښې يې كښينول دي، يعنې ادب يوازې دافكارو او روحي حالاتو اظهار نه دى بلكه يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په كښې ملحو ظ دى.
داانتقا ل كه په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په كښې ښه كلمات انتخاب شوى وي او هم دكلماتو دښه تركيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوى وي ادب ورته ويل كېږي او كه داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دى:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دى چې يې دبيان له لطف او خوږوالي څخه او يې دبديع احساس له تحريكه بل مقصد اوبله غايه په كښې نه وي لكه ځينې عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو كښې ګورو يا ځينې منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په كښې وي.
مخلوط ادب دېته وايي چې يو اديب كوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه كښې راوړي او ادبي رنګ وركړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړى صورت كښې غايه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحى كيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښكلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل كېږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غيږ كښې نيسي اوكيداى شي چې سړى ساينس اوتخنيكي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ وركړي او ادب په هرڅه كښې ګډ كاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

څوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
څوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سرې بې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډګواو مستو سيندونو په څپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو څوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازونو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوښليو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلومېږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډېرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډېر مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتناکتلی دی، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسنی بې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت بې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........
مګراوس څوک په دغه راز جامو او کالونه غولېږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کېږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کېږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کېږي، کله په کالو کښې ډېر افراط کېږي اوکله بيا هغه پايزېبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولوېږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که څوک بې په ډېرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک بې نه خوښوي بلکه عيب بې ګڼي.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې بې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډېر تکليف يو يو بيت جېرته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډېرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به بې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شی ته بې شعرنه ويلی بلکه دزيور او لباس په نظر بې ورته کتل.
ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دخوشحال خان په نظر کښې :

لکه غشی لره بویه تیرانداز
هسې شعر لره بویه سحر ساز
همیشه دزړه په لاس تله د وزن
زیات وکم له وزنه یوتوری غماز
په تورآس دحقیقت ناوې سپره کا
په سپین مخ پلونیولی دمجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه
په نظر کښې یې ښکاره دسترګو ناز
دصنعت زیورپه څورنګه ورپورې
دتشبیه چندڼ چووه باندې طراز
دمضمون دنزاکت غمزه ورڅخه
سرترپایه درست صورت سره یوراز
که په نظم کښې کارګه اوتپوس راوړي
هم دزړونو په ښکار ګرځي لکه باز
چې یوه وینا یې وکړه هوښیار هغه
عاقلان به ویل کاندی په ایجاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحا ل په دې بیتوکښې کما ل کوي چې خپل اغاز په غشی اوتیراندازی کوي ځکه چې دشعرغشی هم په زړونو لګېږي او همدغه بې هدف دی، سحرویل ورته که څه هم نوی تعبیر نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه یوزیات یاکم توری غماز بولي ډېره ښه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه کلمه نشوپیداوکولی، که ووایو چې د غمازکلمه به هېڅا دغسې په ځای نه وي استعما ل کړی څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلومېږي چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وايي، په دریم بیت کښې چې دحقیقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپین مخ یې دمجاز پلو نیسي ځومره ښه تعبیر دی ځکه چې حقیقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن کښې یې لري او دیوې کلمې استعما ل په موضوع له ، معنی کښې حقیقت بولي او په نورو ځایو کښې یې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نورکوایف په کښې لیده شي. په هرصورت موږویلی شو چې خوشحال یې حقیقته کلام ته شعرنه وايي اوبې دحقیقت له سپین مخه دمجاز ښایسته پلواو رنګین پوړنی هم څه اصلي غایه نه بولي.

د خوشحا ل په نظرکښې شعریوه حقیقي ناوې ده چې هم سپین مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو کرشمو مکیزونو سره یې په سترګو کښې هم نازشته او دصنعت ځورنګه زیور ورپورې دی.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زیور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه یې نه ګڼي دمضمون دنزاکت غمزه هم یې له صنعته یوبل شی ګڼي او سر تر پایه دشعر په صورت کښې تناسب اویو راز والی غواړي بیانو وايي چې په دغسی نظم کښې که کار ګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښکارکوي.

هو! دشعرله زړونو سره کاردی او د همدغه ښکارپاره پیداشوی دی په دې بیت کښې علاوه په دې لطف چې له کارغه اوټپوس نه زره ورونکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښکارپه یادلو سړي ته دخپلې اولې مصرې تیراندازی اوغشې هم یادوي، په وروستی بیت کښې چې ایجاز یوه شاعرانه او ادبي هوښیاري بولي ښایي چې د خپل دغه شعر ایجاز او زیاتو دلالتونوته به هم اشاره کوي چې ځومره ښه مطالب یې په کښې ځای کړی دی او په یوځوبیتوکښې یې دومره څه ویلي دي چې یوه لویه مقاله یایوه رساله ورځنې جوړیدی شي.

شعر د حمید په نظر کښې:

شـــــــعرنه دی داخونـــــــاب دزخمـــــــــي زړه دی

یادســــتي وتلـــــی دم لـــــه خـــــولې دمـــــړه دی

یـــــا نغمـــــه دنــــیم بســـــمل مرغـــــه دخــــولې ده

یـــــا مجنــــون تـــــه معمـــــا ښـــــکلې لیلـــــی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یــــــــا دوینـــــــــــو اباســـــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالــــــــه ښــــــــاره دحیـــــــــرت وتلــــــــــی فـــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وایي چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وایي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وایي شعر یاد زخمې زړه خوناب دی یا هغه وروستۍ دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښی وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وایي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووایي شعر دانسان بدیعي احساسات خو څوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غوندې یو موشګاف بویه چې داځواب ووایي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضـــــــــــمون دشـــــــــــعر لکـــــــــه پیکـــــــــــردی

رنګـــــــــین الفـــــــاظ یـــــــې رخـــــــت وزیـــــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه څیـــــــــــزه

پیکرکـــــــــــه هـــــــــــــر څودلربـــــــــــا تـــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړ ی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووایي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګربې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که رښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دی اودبل نه دی ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د عليخان ختك په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه بې اغوندي انسان ګاهې سبوع
عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعليخان له دې دوه بيتو معلومېږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعريو لباس دی چې کله به يې ښه سړی اغوندي اوکله بد، يعنې دی لکه خوشحا ل او شيدا شعر يوپيکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس يې ګڼي چې کله يوه ښه شی او کله بدشی ته په غاړه کېږي، دعليخان نظريه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانيو نظريه داسې ده اوس هم ځينې کسان شته چې وايي شعريو ښايسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلوېږي ياشعر يو زيوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کېږي (۱)
مګر دعليخان په نظريه کښې يوشی شته چې دی يې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې عليخان له ځينو داسې ملايانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب يې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بيتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په څه ګڼي ممنوع
ډېر ابيات له آنحضرته دي مسموع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه بې اغوندی انسان ګاهې سبوع

که چېرې عليخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقيقت بيانولی يا چاترېنه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ يقين دی چې شعر به يې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې عليخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقيقت او معنويت ته نه وي پريوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده ديوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تېرکړي يقين به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډېر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په يوه شي کښې بل شانته وي نظريه يې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډيوه کې يومضمون شته چې دلته يې بيانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دده په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو او دا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشا ٔ اوسوزان شعر ستایي پو هېږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغېزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو او دانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هېږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کېږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.
داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهېږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکېلېږي تجزیه کاندي هېڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرېه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوړو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خورا لږ دي اوهېڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شي نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کېږي. دغه راز ادباْ تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډېراو څومره موفق دي.
که چېرې شعر و ادب ډېوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډېوې سوي پتنګان ووایو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډېوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادبا ٔ دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډېر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې موږ خپه یواو خپګان راپېښ شوی وي، یاکوم مصیبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ویناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په یو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کېږي اوپه وضعیت کښې تغیر راځي که چېرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډېر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کېږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کښې ونیسو ویلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري. کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د امید کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زېری راکوي په همدغو مره وینا هم دادب تعریف نه تمامېږي باید ووایو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فیصله کېږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه کوي که خبره دوایرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک یې له تاثیر لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تېرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دپوهانو او صوفیانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډېرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومېږي مګر عجیبه لاداده چې دغه د بزم او بزمیانو همنشین دخطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې دتوریالیو او ننګیالو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحیات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګوری په یوه شعر کښې به ځان یوراز ښیي اوپه بل کښې به بل شان معلومېږي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وایي چې شاعر هغه څوک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه یې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو یې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډېر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کېږي ځکه دمزاج په تلون یوازې دی یادېږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي. که چېرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پېژني خپل ځانته وګوري او هېرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې یو راز نه وي او په ډېرو شیانو کښې یې فکر یو راز او بل راز کېږي ډېرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کېږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کېږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کېږي. ډېر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ یې بدبولي، یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوېښ کړي بل شان شي چې په طبعي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یو ډول فکر کوي او په جمیعت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډېر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بېخې بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کیفیات په نظرکښې ونیسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې یو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی یوازې دشاعر نه دی دډېرو دی. هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت په خوب ویني کله بیا ددنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډېرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغېزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغیزو او حواد ثو له تاثېر لاندې وي او تعقل هم دغو اغېزو اوتاثېراتو ته غاړه ایښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کبړي او کله به عشقي رنګ پيدا کوي. يووخت به پکښې دننګ وغيرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغيرت په ډېرو و لي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان يو وخت وايي:

مـــخ دهغـــو تورشـــه چــې پـــې مينـــې نفســـاني دی
يـــوه مينـــه بـــاقي ده نـــوري کـــل مينـــې فـــاني دی
مکـــړه دنفـــس نغوتـــه د هـــوا پـــه لـــوري مـــه ځـــه
واړه دنفـــس چـــاري شـــيطاني ، نـــه رحمـــاني دی
کردبـــدو مکـــړه بـــدکاران دبـــدو کرکـــا
هرچـــه نيکوکـــار دی دنيکـــی پـــه د هقـــاني دی

وخـــوري خملـــې پـــاځې نـــه دې فکرنـــه دې ذکـــر
تـــه ځـــه ســـړی نـــه يـــې دا خويونـــه حيـــواني دی
مـــه اوســـه بـــې ذکـــره هميشـــه اوســـه پـــه فکـــر
ذکـــر فکـــر واړه دزړه کـــاردی روحـــاني دی
ډيـــر خلـــق نـــاپوه دي چـــې يـــې ډارنـــه شـــي لـــه مرګـــه
خانـــدي هوســـيږي پـــه ځـــه خـــوښ پـــه نـــاداني دی

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مينو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناري وهي چې خوله بې راکړه.
ياوايي:

مســـت يـــم مـــی پرســـت يـــم هميشـــه اياغ پـــه دســـت يـــم

يوســـاعت چـــې ځـــي رابانـــدې غـــم دی بـــې اياغـــه

تـــل هـــوا هـــوس کـــړه تـــر اولـــه يوپـــه لـــس کـــړه

ســـتا لـــه غمـــه ځـــه دي کـــه زه ولاړم لـــه فراغـــه

مګرپه دې ويلو بې هم تنده نه ماتېږي اوپه ډېرو صريحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهېڅ انسان داسې نه شي کيدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي ياشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هېڅکله ورته دمړينې فکر پيدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کېږي او نه بيخې شهواني کيدی شي نوکه خوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي بايد مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي ياپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چېرې شاعر هم دنورو غوندې ټک يا هوښيار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمايل پټ کړي ژوند بې يو راز او نغمه بې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کيف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثير کوي چې د زړه خبرې دي او له حيات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثير او اغېزې په لحاظ له علم او فلسفې نه ميدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدي ډول يې وايه او په ډېر حرارت يې مکرر کوه؛ صحيح براهين اومثبت حقايق پرېږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډېر کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولی، علم، حقيقت، مساوات ډېر ډېر وايه؛ پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې خو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيرپه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلومېږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډېرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکی وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پرېږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډېر انعامونه اخستي دي او ډېر قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانۀ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډېرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلی چې دهولو بيان او ږدېږي. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستې ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه ځلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وربښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تا می ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتی کاشی: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقي وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختۀ نرد لوبه کوله مګرلوبه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډېرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

ګرشـــــاه ســـــه شـــــش خواســـــت ســـــه يـــــک نقشـــــی فتـــــاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــــــــوظن نبـــــــری کـــــــه کعبتـــــــین داد نـــــــداد

شـــــش چـــــون نگریســـــت حشـــــمت حضـــــرت شـــــاه

از حشـــــــمت شـــــــاه روی برخــــــــاک نهـــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غواړی دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و، دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحالېږي او هغه لاس چې تورې ته یې وور بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغېزې لري.
سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دڅڼو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو مګر هغه څڼې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بېرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتېده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هېڅا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم یې له شعره په بل شی نه سرېده. دڅولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي یې وویله:

گرعیـــــــب ســـــــر زلـــــــف بـــــت از کاســـــتن اســــــت

چـــــه جـــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســــــت

وقـــــت طـــــرب ونشـــــاط ومـــــی خواســـــتن اســــــت

کاراســـــــتن ســـــــرو زیپـــــــر اســـــــتن اســـــــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالی راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هېڅ به په نظر ورشي او وایي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هېڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:
سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېي دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شوګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هېڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نوبې دا بیت ووایه:

مـــــــــن آن ســــــــــتارهٔ صــــــــــبحم کـــــــــه از طریــــــــــق ادب

همیشـــــــــــه پیشـــــــــــرو آفتـــــــــاب مــــــــــی باشـــــــــم

دابیت نه ؤیخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور توبې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس بې په غیر مستقیم ډو ل تاثیرات څرګندېږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت بې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان بې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هېر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو بې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته بې وویل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو بې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خو اثرپه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایۍ ونه ګوري ځکه چې موږ هریوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالېږو او هم قانع کېږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو بې مني.
مشهوره ده چې کوم وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږېږي، هغه بې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم بې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډېرخپه اومتاثر شواو بیابې ورته وویل په تاغوندې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې بې هېڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهېږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غوندې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت بې ویلی دی: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دی بېویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثیرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړېږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کېږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کېږي دلته نه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دااامتياز پيداکړی چې ځوک به پې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به پې اوري په شعر او ادب کښې ډېرې خبرې شته چې ځوک پې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــــادچې ســـــتا پـــــه زلفـــو بانـــــدی نيـــت دپريشـــــانی کـــــړ

ځکـــــه پـــــې ګردونـــــه دجهــــــان واړه پـــــه ســـــــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به پې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت پې سړی دغسې سوداګانوته نه پرېږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان خټک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پـــــــه مـــــــلال کاتـــــــه عاشـــــــقان وژنـــــــې

ســــــتا پـــــــه ســـــــترګو کښـــــــې چـــــړې دي دقصـــــاب

مګر هېڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځايېږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندې کړي، دابيت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک پې نه شي کولی او نه پې کـوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او ځوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.
په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کـــــــه پـــــــه نظـــــــم کښـــــــې کارګـــــــه اوتپـــــــوس راوړې

هـــــــم دزړونـــــــو پـــــــه ښـــــــکارګرځي لکـــــــه بـــــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زړونه نه شي وړلی او دو ی زړونه وړي.
په کومو خبرو کښې چې دادب مالکه ګډه شي هغه په هر چاائر کوي او هرڅوک پې خوښوي. وايي چې د(هارون الرشيد) دوه زامن وو، چې يوپرې ډېرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل ناګران زوی راوغوښت، هلته ځودانې مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته پې وويل چې داڅه دي؟
هغه وويل:
((مساويک)) يعنې مسواکونه، دی پې رخصت کړاو خپل ګران زوی پې راوباله له هغه نه پې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره پې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايي چې ستا مساوي يعنې کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد بې په بل راز اداکړ او وېې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومېږي چې دپادشاه یو زوی ادیب ؤ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې بې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکارېده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندۍ پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.

په یوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته بې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نه ویني نو څه پوهېږي چې هغه شته (غرض بې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض بې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسېږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کېږي او ملامتېږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه بې را وا خیسته او دی بې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض بې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وویل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو یاپه اوبو وولي نه ژوبلېږي، که خاورې اواوبه یوځای کړي اوخټه شي نوپه خټه هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته بې کېږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټول تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتېږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم و فلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښایي چې هغه بې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه بې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه بې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم بې وکړ چې وهئ بې! سړي چې په مخ څپېړې وخوړې بیا راوړاندې شواوویې ویل: حاکم صاحب!

تـــــــاچې پـــــــــه مــــــــــخ څپېـــــــــــړه راکـــــــــــړه

لـــــــــه اوښـــــــــکو ډکـــــــــــې ســـــــــــترګې چاتـــــــــه واړومـــــــــه

ددې لنډۍ په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره یوه ښه وسیله ده او بشر په علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په دیني احکامو او مسایلو کښې يې دومره تاثیر وینو چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومیږي.
که چیرې داسلام علماؤ ادبي قوانین نه وای کشف کړی او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هیڅکله به څوک دقران کریم په اسرارو او معانیو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسیربه میدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوین شوې، فرایض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو چانه و بیل کړی، هغه اوامر چې یوازې اباحت ترې معلومیږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به یوراز ګڼل کیده او د ډیرو حقایقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانین دي چې خلک يې د خدای دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخدای احکام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البیان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسایلو په مرسته يې معنا ته لاره پیداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پیداشو ل.
هرکله چې زموږ دیني کتاب (قرآن کریم) دفصاحت او بلاعت له حیثه داعجاز حدته رسیدلی او زموږ ښکلی رسول(ص) هم افصح العرب بلل کېږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پیغمبرپه وینا پوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقایقو زیات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهیږي. اوپه نبوي احادیثو کښې بصیرت پیداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسایلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شی نه دی، که چیرې ددین اماما ن له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنا دغه صحیح اجتهادونه به نه وشوي؟
په اصول الفقه کښې دشرعي احکامو پېژندل په څلورو تقسیمو پورې اړه لري:
اول تقسیم: دلفظ په اعتبار دی دصیغې او لغت له حیثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، ماٴول، داتقسیم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسیم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دی چې هر یو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محکم .
دخفا اقسام: خفی، مشکل، مجمل، متشابه.
دریم تقسیم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دی اواقسام يې دادي:
حقیقت، مجاز، صریح، کنایه.
څلورم تقسیم: دمراد او مقصد پېژندلو په اعتبار دی چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضاٴ دنص (۱).
لومړی اودریم تقسیم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسیماتو اوس دمثا ل په ډول د ځینو اقسامو تاثیر اواغیزه په فقه او احکامو کښې داختصار په ډو ل ښیو:

---

(۱) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصیل زښت ډېر اوږدېږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای نوله بسط و تفصیل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقت او مجاز

حقيقت په درې ډوله دی: متعذر حقيقت، مهجور حقيقت، متعارف حقيقت، که چيرې ديوه لفظ حقيقي معنی متعذر ه يا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد يږي نه حقيقت.

نوکه يوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښيږدم او بيا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقيقتاً يې قدم نه دی ايښی که چيرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې ننوزې هغه کره قدم کښيږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقيقتاً يې قدم ورکره ايښی دی، ځکه چې دلته له قدم اېښودلونه مجازي معنی مراديږي چې ننوتل دی نه قدم اېښودل نو حقيقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حديث کښې: ((لاتبيعو الدرهم بالدرهمين ولاالصاع بالصاعين)) چې يوه روپۍ په دوو روپو او يوه پيمانه په دوو پيمانو خرڅول منع شويدي. دپيمانې حقيقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې ديوې پيمانې او دوه پيمانو غله ده، نوکه څوک دلږ کی ياد کوم بل شي يوه کوندۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ويل کيږي ځکه چې له يوه لفظه څخه په يوه حا ل کښې حقيقي او مجازي دواړه معناوې نه مراديږي.

که يولفظ مستعمل حقيقت لري اوپه مقابل کښې يې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقيقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنيفه (رح) وايي چې حقيقت اولی دی او دامام محمد اوابو يوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کيږي.

ددوی اختلاف هلته معلوميږي چې يوسړی قسم ياد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبيايې نينې ياڼوډۍ وخوری نو دامام ابو حفيفه په نزد دنينو په خوراک حانث کيږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کيږي ځکه چې نينې مستعمل حقيقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقيقت ته په مجاز باندې ترجيح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کيږي.

صريح او کنايه

صريح هغه لفظ دی چې معنی يې څرګنده او ښکاره وي او کنايه هغه کلمه ده چې معنايې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډيرفرق لري، که صريح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې يې کوم بل مطلب نيولی وي هم خپل کار کوي او طلاق يا عتاق واقع کيږي اونيت ته هيڅ ضرورت نشته، مګر په کناياتو کښې نيت يا د حا ل دلالت ضروردی، که يوسړی په غلا (سرقه) يا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صريح دي په حدکيږي يعنې دغلا په اقرار يې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅيږي اوپه دې بل اقرار په درو کيږي ياسنګسار يږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووايي يا دغلا اوسرقې په ځای (مثلا) و وايي چې ما د ده ما ل اخيستی دی نو حد نه لازميږي او لاس نه غسيږي ځکه چې جماع د هسې يو ځای کيدو معنی هم لری او اخستل هم ډير ډولونه لري او احتما ل لري چې په بيع به يې ورنه اخستی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادېې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صيغې څخه مطلب اومراد معلومېږي ظاهر ورته ويل کېږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زيات وي.
که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې ولېد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کېږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والى دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دى او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دى چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هېڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰكة كلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کېږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دى.
هرکله چې ((فسجد الملٰكة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړى وي اوکه ځينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کېږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې يوازې ورته سجده کړى وي که ټولو به يوځاى سرېه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)
که چېرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دى لکه په دې دو و آياتو کښې:
(واحل لکم ماوراً ذالکم ان تبتغو اباموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړى ايت کښې يې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوى دى دنورو ښځو رواوالى هرڅوچې وي بې د عدد له تعينه ترې معلومېږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړى ظاهردى داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دى روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبنى وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دى، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دى.
امام اعظم صاحب وايي که يوسړى اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دى لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې ېېخي له اصله اقرار نه وي شوى اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړى وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډو ل ترينه کمې کړى.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکى نشته اوحکم يې تينګ دى او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که موږ استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی ببخی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعني دنورو خدايانو نفی به بې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به يې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفی شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفی ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که موږ په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تېرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په مابانډې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايې چې د هريو ه څخه سل روپۍ کمېږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعني لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډېر دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډېر تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داڅو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهماافٍ)) چې خدای پاک د مور و پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هېږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اوړټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعمالېږي او څه ضررپه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده څوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاوندی هغه پوهېږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (١) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کېږي (٢).

---

(١) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دي معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې مې عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موارد دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.

(٢)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب ووايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې موړ ورته ميوه وايو نه ده خوړلی ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.
فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علوموا وفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک پې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړي دي.
که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هيږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک و موؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپيژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او يو بينا فقيه هيڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکيږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائيږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

د ابن زبعری د اعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:
چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی د ی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وويل: ((ما جهلک بلغة قومک))يعني ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهيږې او د دې امتيازنه شې کولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښې دغير ذوی العقولو لپاره استعماليږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعماليږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.
وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډيرو بېځايه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.
په دې ډول ډير ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډيره اغيزه لري اومعلوميږي چې د ډيرو ديني مسايلو نيلې اوربښې ورپورې تړلي دي.

د ادب بڼه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل بې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپيژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل بې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.
په دې کښې هيڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګر حقيقي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډیر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډیر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډیره له نظرلاندې وه، که څوک داوسنی اوپخوانی ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانۍ ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغاېې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کیږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کیږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالی په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنا یې ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسې کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کیږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومیږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یاېې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کیږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داځکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دی نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسیږي دا هم بلاغت بلل کیږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې اورمرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه لیکل شوي هم دي. نو دغه د ادب ډګانې برخه (ادبي فنون اوصنایع) پرېږدو او د ادب په بڼه او اصلي وجود څه خبرې کوو.

اوسني ادیبان او ادب څېرونکي په ادب کښې اصلي اوجوهري شیان لکه چې د مخه وویل شو دعواطف او احساسات تخیل او تمثیل ګڼې او د شعر او ادب تاثیر او اغیزه هم په همدغو شیانوکښې ګوري نه په صنایعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثیر لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم باید ووایو چې ټول هغه شیان چې په نفس اثر کوي حقیقي ادب نې نه شو بللی ځکه چې ځینې شاعران او خطیبان چې عمومی امیا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځینو کلماتو په استعما ل لکه: وطنیت، ملیت، قومي لوړتیا....د دوئ احساسات راوینبوي او متاثر کوي بې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وینا بیا هېڅ قیمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې یو ټینګ حقیقي اساس نه لري د بلیغ ادب ممیزه نه شي کیدای نو په عواطفو کښې څوشیه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه یو حقیقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په یوه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبیهات، پیکه توصیفونه، تکلفي مبالغې څه تاثیر نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.

بلیغ اوعالي ادب لکه چې ځینې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبنی دي. که تاسې یوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسیدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له یوه بل غزل سره بې مقایسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتیانی عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثیر په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.

دځینو عروضي شاعرانو ځینې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبیهاتو او استعارو زور په کښې لیده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثیر نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې یوه صادقه مینه، یورښتیا نی جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:

لومړی نمونه چې له صنعت او تشبیه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بــــه نــــه شــــم بــــې وصــــاله راشــــه کښــــېنه

شــــه خبــــر زمالــــه حالــــه راشــــه کښــــېنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخر کړیدی فرار رم سرشتانو
دوحشت په خوی غزاله راشه کښېنه
په مراد دعندلیب بې وفا ګله!
جلوه ګرشوې پس له کاله راشه کښېنه
زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم
دخپل یارشام و هلاله راشه کښېنه
نازکی دیار دي طبع کړه موزونه
ای شیدا نازکخیاله راشه کښېنه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه
له هوسه غورځوه لستوني دواړه راځه

په کالوچې ځان سنبال کړې زینت ناکه شې
ته له نورو نجونوزیاته ښیوه ناکه شې
دعاشقولړمانه لره قصابه شې
چې برجل لره راځې لمنې نغاړه راځه
نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه
له هوسه...

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــــې برجـــــل لـــــره راځـــــي عـــــالم خبرکـــــه تـــــه
پــــه زلفـــــانو ورتـــــه پـــــورې مشـــک عنبـــــر کـــــه تـــــه
یـــــو ځلـــــي خوپـــــه عجـــــم ځـــــان برابـــــر کـــــه تـــــه
چــــې مـــــوزي کـــــره شـــــوې بنـــــده ژاړه ژاړه راځـــــه
نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه امیـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه
له هوسه...

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې یوه ارزو او یو هوس لیدل کېږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وایي چې راشه کښېنه او په دوهمه نمونه کښې ورته وایي چې امیل په غاړه او په ډېر هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډېر خوږلګي او یو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخیالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وایي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سره له دې ټولو تشبیهاتو اواستعارو بې له دې نه چې ووایو په دې شعر کښې یو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووایو.
په دوهم شعرکښې چې یوه رښتیانی ارزو او حقیقي عاطفه موجوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتی دی هغه ویل شوی، شعریو مستي او جذابیت پیداکړی او په عواطفوکښې تحریک پیداکوي.
یوشاعر باید په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنایعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډېر ه اغیزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو باید سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمایلاتو او رښتیا نیو جذباتو پکښې کاراواخلي. په دې صورت کښې نو تشبیه او استعاره ، تخیل و تمثیل هم روح پیدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم یو حقیقي کیف پیدا کېږي. مګرکه سړی په شعر کښې یوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګین الفاظ پیداکوي اوسره نښلوي بې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبدیعي احساساتو دتحریک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفلیپ سیدنی)) پریوتی دی چې وایي: ماغوښتل چې له خپل رښتیانی عشق نه یو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزیز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پیداکاندي، په دې فکر راپاڅېدم څه بدیعي صنایع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبیرات پیدا کړم کلمات په ډېر تکلیف پیداکیدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بدیعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې بې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسیقي څپې ماته نااشنا ایسېدې چې کټل مې زما طبعي دفصیحې وینا توان نه درلود اوسربې دعاجزی په میدان کښېښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچیچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وویل:
لیونیه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وایي هغه لیکه! ددې نوموړي شاعر له وینا څخه هم پوره معلومیږي چې شعرد زړه غږ دی او بی له ضمیره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبیرات پیدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچیچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوینا ریکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبیهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرویلی شو او تاثیر پکښې وینو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول یو څو نور شعرونه هم وګورئ چې په ځینو کښې ادبي فنون دومره دېرنشته اویوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځینې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښایست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســــــرولبانودې پيـــــزوان وهـــــي ټالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

ســــترګې دې تـــــورې جلـــــی زلفـــــې سمســــــورې جلـــــی

ســــتاپه تنـــدي کښـــې عجـــب خونـــد کاشــــنه خالونـــه کنـــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

وخــــت دبهـــــار دی جلـــــی وطــــن ګلــــزار دی جلـــــی

راځـــــــــــه چـــــــــــې دواړه دباغچوو کړوســـــــــــيلونه کنـــــــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

بـــــې تـــــامې تـــــاب وي ګلـــــه پـــــه ماکښـــــې آب وي ګلـــــه

مـــــا پـــــه شـــــاکړی ســـــتا غمونـــــه غرونـــــه غرونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبـــــاره خـــــان خبـــــري   دورمرجـــــــان خبـــــري

زمـــــا دشـــــعر نـــــه قربـــــان شـــــه نـــــور شـــــعرونه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چپـــــي مـــــي پـــــه زړه ځـــــي دغـــــم داســـــي داســـــي

ژونـــــدون مـــــي کـــــړ تنـــــګ ستاســـــتم داســـــي داســـــي

نـــــه پـــــاتي مجنـــــون، نـــــه فرهـــــاد نـــــه شـــــيرين شـــــه

فنـــــا شـــــو پـــــه عشـــــق کښـــــي عـــــالم داســـــي داســـــي

ســـــيلاب مـــــي داوښـــــکو پـــــه مـــــخ ځـــــي همـــــيش

بهيـــــږي لـــــه ســـــترګومي نـــــم داســـــي داســـــي

مـــــــين دي د دريـــــــــم اى مـــــــاه جبينـــــــــي

کړيـــــږم مـــــدام خـــــورم قســـــم داســـــي داســـــي

غمـــــاز مـــــي پريبـــــا ســـــي دغـــــم پـــــه خنـــــدق کښـــــي

زه غـــــوارم مـــــدام ســـــتا کـــــرم داســـــي داســـــي

نـــــوروزه! مشـــــا ل دعمـــــل ځانتـــــه بـــــل کـــــړه

شـــــته ځـــــاى دخطـــــر پـــــه تـــــورتم داســـــي داســـــي

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جینکو په مخکښي میره ځي
خیال بي په چانشته دی دټول مالت کجیره ځي

مسته چي منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځي
مخکښي شي له نجونو کودر غاړي ته بېدریغه ځي
واړه عاشقان بي له دنیا خخه بي تیغه ځي
دالکه کوتره له دي ټولو هواګیره ځي

مه کوه خونکاري دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بي وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودي سوم په شمع سري لمبي مي دضمیره ځي

وه دنجونومیري ته لاخومره لوی دماغ لري
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لري
تاته کتی نه شم په تندی کښي بل چراغ لري
نجوني دمالت واړه داستا د وروسته خیره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلۍ دی وطن ټول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګی هیرشنه

وری چې بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه

نن دباغ په لورې هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې

داېې غابن په خوله کښې زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښې

هسې رنګ سحر جادوکاپه نظر دشهلا سترګو

نه یې سیال په هند کښې شته دی نه ثاني په بنګاله کښې

لکه ونښلي مرغۍ چې په سست دام دسلولومو

هسې زه پریشانو زلفو، کښې اېستم په کشاله کښې

دازماله غمه شین زړه پکښې خیال دیار دلبو

هسې رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښې

ماویل عین ګڼه ګل دی دغنچې په لمن نغښتی

که مې کوت یوګل اندام وپروت په سبزه دوشاله کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرترپايه تيغ دهجرلكه نى سورى كړم

ځكه يم مدام داهسي په فريادو په ناله كښي

كه يار غوارې هومره ژاړه څودر ځي عبدالحميده

داپه داچي در مونده شي په درياب نه په ناله كښي

(حميد)

(۲)

دا حسينه پري مسته په خواراغله

كه ومځكي ته سپوږمۍ دسماراغله

په رونېتوب زما داوښو شبنم نه دی

غنچي خوله چي دګل رخ په خنداراغله

دجنون زنځير مي پرېووت وګردن ته

چي په زړه مي ستا دزلفوسوداراغله

چي دې تيغ دغمزې واچاوه وځنګ ته

زه هغه ساعت شوم پوه چي قضاراغله

په ژړا به مي لمن لنده وي ډيره

كه خرګنده مي په ستركو شهاراغله

خانګل ګل دمضمون تول ترهسي حدكړ

چي بلبله دفارسي په ژړا راغله

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپه خوب ښکېي رانبکاره شو د دلبر مخ

که په ابرکښې ښکاره شو دقمر مخ

چې پې ولیده داستا جوهر دغابښو

پټ له شرمه پخپل آب ښکېي کړ ګوهر مخ

له حیادې غټ ومخ ته کتی نه شم

کله لید په خورو سترګو شي دنمرمخ

راپه یاد چې دې دسرو شونډو خوارِه کړم

ټکوم لکه مګس عبث خپل سر مخ

قلندر دمبر اهلته عاشق بوله

که پې ونیو ستابانوته دټېرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوی وی چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو ښکېي لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندېي کاندي نو وروسته تر ډېرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصعنت په ښکېي له وراملوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډېرې جګرخونۍ او ډېرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند پې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل يا حقيقت پلوشه په يوه شي کښې ځان ښکاره کړی يايوبل نفسي اوقوي عامل پيداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګين په اوريدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وينو د ديوان د خاوندانو په اشعارو کښې ېې هم ډېرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حميد، د خوشحا ل او عبدالقادر، عليخان او ډېرو نورو شاعرانو په ديوانو کښې ډېر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا ځوک نه شي ويلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندروکښې هم کله کله ډېر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هېږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا ځوبيته وګورئ:

يـــا تيــــك ســـتاپه جبـــين دی   ياســـــــــتر ګه دســــــــباده
يـــا جـــام دچـــين مـــاچين دی   ياســـــپينه خولـــــه زيبـــــاده

****

يـــــــــا عطرد ګلانــــــــــــــو   ياســـــتا دمـــــخ خـــــولې دي
يـــــــــاتورې دفـــــــــــولادو   ياســــــــترګې دليلــــــــې دي
يـــــــــاکيف دی دشـــــــــــرابو   يـــــا بنـــــګ دبنګـــــالې دی
يـــــا هجــــــر ســـــــخترين دی   يـــــا تبـــــه يــــا وبــــا ده

يابــــــــــاغ دښــــــــــکلو ګلو   يــــا ســــتا ښــــکلی کاکــــل دی
آواز دی دبلبلـــــــــــــــــــــو   يــــا زړه دحميــــــد ګــــــل دی
يـــــــا تيــــــــغ دغوځولـــــــو   يــــا ســــتا خــــونې چارګــــل دی
يـــــــــــادامرغ زريــــــــــن دی   يـــــا هغـــــــه محبوبــــــا ده

(حميد ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ويل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډېر ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثيره پيداشوي او په زړه اثر کوي چې يوه نمونه ېې داده:

ســــــحر بــــــــاده !دآشـــــــنا پـــــــه کوځـــــــه ورشــــــــه

زمــــــــا دپــــــــــاره پکښـــــــــــې وګرځــــــــــه کوترشـــــــــــه

لــــــوی وکــــــــم چــــــې وي تــــــول ووينـــــــه پـــــــه ســـــترګو

پــــــــــه احــــــــــوال ســــــــــره دهـــــــــر يــــــــوه خبرشــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هريوه چې زماله حاله پوښتېدلې
په ژړا ورته په اوښكو كښې احمرشه
كه خبرې زما د پاره درته وكړى
مخ راكوزكړه زما ولورې ته چېرشه
دنسيم په رپا دې ښه نه شي رحميه!
ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحيم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو ستركو ځارشم
هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم
دزړه ولې مې په تاپسې پرې كېږي
راته وګوره قربان دې ترديدرا شم
شيريني به دې دوصل هيره نه كړم
كه هرخوغربت زده او خوارو زار شم
چې دې خيال په زړه كښې رايشى دننه
اورمې واخلي په نارو اوپه كوكارشم
داختر په ورځ كه مخ راته ښكاره كړې
قرباني به دې په مينه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونــــــــــه پــــــــــه خاطرکلــــــــــه را درومــــــــــي

چــــي پــــه شــــوق ګــــډ ســــتاد حســــن پــــه ګلــــزار شــــم

ستاوصـــــا ل پـــــه بخـــــارا کښـــــې رحـــــيم بيامونـــــد

صــــــــدقه ترټولـــــــــو ځمکـــــــــو دبخـــــــــار شـــــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلې محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډېر اوصاف ورپورې وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هېڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بېلوي اوبېل بېل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلي او ظهور

کله يوشاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو موږ دانه وايوچې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي خومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او ياپه دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.

په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډېر تېزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.

دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به بې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به بې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډېرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کېږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعواطفو ثبات او نه رالویده

ځینې لیکونکي اوشاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پیکه توب ته رالوېږي. یو بیت یا یوه مصرع یې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي او په ویناکښې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې تیټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ویناکښې دې له سره تراخره پوري یورنګ اویواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول یو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده اولکه چې دکلام رالویده او ټیټوالی عیب دی یوراز والی یې هم عیب دی او ملال راولي نوپه لیکونکی لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړي اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومېږي ځکه چې یو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې دیوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصایدوکښې ګران ښکاري.

خیا ل

وایي چې خیا ل یوه قوه ده چې غیرمرئي شیان او هغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږله نظره تېروي مګر دا تعریف پوره نه دی اودغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کښې راوړل کېږي هم نه.
نو وروسته به یې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښیو، خیا ل په ادب کښې یو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډېر تاثیر پیداکوي. که فرضاً کله موږ یو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پېښ شوی چې دومره خلك مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخیل نه په کښې کاروا خستل شي.
ادبي خیا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران یې دتشبیه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پیداکوي لکه د حمید دابیت:

دازمالـــــه غمـــــه شـــــین زړه پکښــــې خیـــــا ل دیـــــار دلبـــــو

هســـــې رنـــــګ زیـــــب وزینـــــت کالکـــــه مـــــې پـــــه شـــــنه پیالـــــه کښـــــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډېر لږ او نادر هم وي چې یو مثا ل یې دیوه انګلیسي شاعر یوشعر دی چې ددنیا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصویروي:
یوښاردی چې دیوالونه یې ډېرجګ او دروازه یې ډېر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي، دې دروازې ته یو لوی حریبي سړی راځي چې ډېر هیوادونه یې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو يې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسكرى لباسونه او اسلحې يې په غاړه دى په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دى هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايدو امكان نه ويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسېږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وكړم په دې حا ل كښې يوه كوچنى جنى راپيداكېږي او په ډېرې خوشحالى په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بېرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايي كالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددكېږي مګر جينى اصرار كوي چې هلئ زرشئ چې ډېر عجيب ښاردى او هر څه په كښې شته په دې ډله كښې يوتن خپل كالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې كوي او ښارته داخلېږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتكاره پيداشوى او دتخيل ابتكار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب كښې ځاى لري.
په پښتوكښې هم چاپه ارزو باندې څه ليكلى چې خلاصه يې داده:
هلته لرې دغره په لمن كښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان كاوه چې كوم ډېر قيمتي څيزدى اوله كوم معدن څخه كومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع كښې يوتخيلي ابتكار ليده شي.

(٢) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهېږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير كړي مصور خيا ل ورته وايي مثا ل يې دادى:
يوه سرى دشپې له مخې تبې كولې اوهره شپه به يې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وكړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وويل يوه حياناكه ښځه ده چې دشپې په توره پرده كښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بېرته ځي.

(٣) مفسر خيال:

كله چې كوم اديب په يوه شي كښې څه روحي يا ادبي كيفيت حس كړي اوله مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وكړي لكه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځني، ځني تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حواد ثو او زاړه عظمت تجليات په كښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل يې دادى:

پـــــه لمــــــن دتـــــــورو غرونـــــــو دخيبــــــر وادي راګيـــــره

لكـــه تـــور ديـــوان چـــې كنـــېني لـــه پـــري نـــه ګيـــر چـــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــت پنهـــان هـــره ذره کښـــې دخیبـــر خـــوني داســـتان دی

یـــو تـــاریخ یـــې پـــه مـــخ لیـــک دی یـــو یاداشـــت دتېـــر دوران دی

ورو پـــــه ورو دغرونـــــو خواکښـــــې یوکـــــاروان روان ســـفر کـــړي

دا را یـــاد مـــې پـــه زړګـــی کښـــې دتېرشـــوي دور منظـــر کـــړي

یـــــوه ورځ بـــــه چېـــــري دلتـــــه دمحمودکـــــاروان روان و

ګردغبـــــار دده دفـــــوج بـــــه رســـــیدلی ترآســـــمان و

دتکبیـــــر نـــــارې اوچتـــــې اوریـــــدلې دې جهـــــان وې

ددې ملـــک ذرې ذرې بـــه لـــه دهشـــته پـــه لـــړزان وې

پـــه دې خـــاوره دې تېرشـــوي دبـــابر غـــوري فوجونـــه

ابـــدالي نـــادر راغلـــی پـــرې بـــه فخـــر کـــړي داغرونـــه

سیدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خیا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه باید وواېو چې تخیل دشعر یوداسې عنصر او رکن دی چې که وواېو شعر په حقیقت کښې یې له تخیله بل شی نه دی هم ورسره ښایي. همدغه تخیل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښئی چې کله یې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه یې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسیم په پیغامونو پوهوي، یووخت ورته ډک سیندونه لکه سراب یې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته دیوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه یو سیلاب داسې وښئي. که دغه شاعرانه خیا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هېڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خیا ل دی چې شاعرته ډېرپټ او مرموز شیان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص یې هم نه شي لیدای دی یې ویني او تعبیرونه ورځنې کوي همدغه تخیل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترینه پیداکېږي او په شاعرو فیلسوف دواړو کښې لیدل کېږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ایجاد قوت لري هغه اورمرو د تخیل خاوندان دي او له تخیل نه ډېر کار اخلي نوویلی شو چې په نیو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخیل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طریقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بیل ؤ. دیوه فیلسوف تخیل دمسایلو په حل کولو او تحقیق کښې سرفېږي مګر دیو شاعر تخیل د احساساتو او عواطفو دتحریک لپاره په کارلوېږي.

ځینې محققین وایي چې له شعري خیالاتونه فلسفه پیداکېږي اوله فلسفې نه بیا علم پیداشي یعنې شاعرانه خیالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپیدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتیب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خيالات چې څه قدرزيات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زياته رڼا يي پيداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاريخه له شعره څخه شروع کيږي او په علم ختميږي.

هومر ديونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پيداشو چې دفلسفې څه پته نه لګيده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنياته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کينرو دفرانسي يوليکونکی ليکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقيقت او د هرشي اساس موجود دی.

که سړی څه قدرته دقيق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خيا ل ولاړه ده او خيا ل په علوموکښې زښت ډېر د خل لري، نورعلوم خولاپريږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بېخي منلي دي لکه رياضي او هندسه داهم دانسان له خياله پيداشوي دي، که چيرې له يوه رياضيدان څخه د واحد دتعريف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کږي يا دهندسې ديوه عالم څخه دنقطې تعريف وغواړو چې ټول خطوط ورځنې پيدادي يقين دی چې دا دواړه شيان ((واحد- نقطه)) به يواسې شی راوښيي چې بې له خياله به بل وجودنه لري او يو تخيلي شی به وي.

دا چې موږ يو کانی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پېژنو دا هم يوخيا ل دی دانسان تخيل دغه صورت ورکړی دی.

تخيل سره له دغو مره ا هميته چې په شعر و ادب کښې يې لري که څوک يې په تشخيص کښې وغوليږي او له او هامو نه يې فرق ونه کړی شي ياپې بېځايه استعما ل کړي نو شعر بېخونده کوي او قيمت يې راټېټوي. ځينې او هام چې ځينو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړيدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ويلی بلکه واهمي کلام يې بللی شي لکه امرأالقيس چې پخپل يو ه شعر کښې وايي:

اتقتلني والمشرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانياب اغوال

مطلب يې دادی چې رقيب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې ديمن مشرفي توره اينبي ده او داسې نيزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې يو محض وهمي شی دی چې ښا يي بې امرأالقيس بل څوک ترې ونه ويريږي. که څوک تخيل بې ځايه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاريږي مثلايو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې ښه چمنونه زيړاو سره ګلان، ابشارونه وستايي اوله تمثيل څخه کار واخلي دتخيل خواته زوروکړي او خيالي شيان تصويروي. ياديوه چاپه مدح اوستاينه کښې دهغه واقعي اوحقيقي صفات پريږدي او دتخيل په زور ورته خيالي اوصاف پيداکوي او ورپورې تړي يې چې هېڅ حقيقت او واقعيت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عيب باله شي او دخيا ل بېځايه استعما ل بلل کيږي.

تمثيل

تمثيل دې ته وايي چې شاعر او اديب يومضمون يايو معنی داسې بيان کړي چې اصلي صورت يې سترګو ته ودريږي. تمثيل هم په شعرکښې يو اساسي جزګڼل کيږي او زښت ډېر اهميت لري. ارسطو وايي چې شعرپه تمثيل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کيږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې ليکي، چې يو له هغو شيانو څخه چې انساني غرايزبلل کيږي دتقليد حسن او د تمثيل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم يوډول نقل اوتمثيل دی دانسان په طبيعت اورمرو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر يه د شعر دتاثير سبب تمثيل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کېږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.

په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.

په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.

ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډېر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هېڅ کارنه وي اخستل شوی.

په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تشمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.

دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۲) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومېږي.

دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلی شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شی، دې شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:

عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کېږي او نندارہ به یې کوی مګر خوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.

دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعني ضرور پکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کېږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.

اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

خوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنۍ حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک یې ډېر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهېږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږېږي او مفاهمه ورسره وکړي.

په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کېږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په ویناکښې څه فرق نه لیدل کېږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا)، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه توررېرې او سپین ږیرې راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتېربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوڅنګه ګرېږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارقت څخه چې درنځورتيا په اثرکښې پېښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بيابې خواهش وکړچې که صحت بې ښه وي ښېرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونيسي مګر دامقصد بې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر (٧) کالو پورې دسږې غږ وانه وريدل شي دهغه غره ماران ښاماران کېږي او پخپل مينځ کښې يو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړېږي او يو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه بې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهېږي او دفصاحت وبلاغت نوم بې هم نه دې اوريدلي پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې بې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړی له يوه ادبي منطق او تمثيل اوتشبيه نه خومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد اومطلب بې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهايي حد ته ورسيده چې ديوه مقصد همدغه راز بيان بلاغت اوويونکی ته بې بليغ ويل کېږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې بې اوريدلی وي هغه ته به په عاميانه محاوروکښې دغسې ډېرې نمونې يادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثيلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی يوموافق تمثيل اوادبي استدلال پيداکوي بيا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثيلو او رواياتو يا متلونو کښې وي او تشبيهات او استعارې بې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطيبان او بلغا ٔ بلل کېږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه يوحکايت کوي ياله ملي رواياتو او عنعناتو څخه دخپل بيان دپاره يو ښه تمهيد پيداکوي وروسته بياخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بيانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک بې په معقوليت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيداکوي اوخپله خبره به قوي ښئی، په دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع او دميدان وړلو دپاره زيات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهېږي اوپه عاميانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشری راز هم په همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعاتو او رواياتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحياتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښائي چې موږ اوتاسې ته هېڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډېر اثر کوي. په ځينو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغجي داصولو پوهان راټول شوي و، ډېر ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به بې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه بې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيزانوته په سپکه مه ګورئ .

يو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د يوه منلی او مسلم دليل په ډول به بې ويل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر بې په درياب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډېر متحسس کړه او زيات تاثيربه بې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه يم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به بې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتيا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه بې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقيقت ونلري تاثير خولري او له يوې ډېرې صحيح فلسفې نه په عوامو باندې زيات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکی دخپلو خبروله تاثیر لاندې راولي نوبایدله هغه سره داسې وغږیږي چې منطق اوادب يې په هغه تاثیروکړي، تشبيهات او استعارات تخیل او تصویر، استدلال اواستشهاد يې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې يې له مسلماتو څخه وي.

زموږ ادباً اوشعراً باید دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عاميانه بلاغت نه چې دعوامو په ویناؤ، متلونو، روایاتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کاروا خلي، په هغو تشبيهاتو او استعارو خپل کلام رنګين کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهيږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پیداکړي او دملت په ذوق برابر شي.

دپښتولنډۍ او چاربیتې چې په هر چاښې لګيږي او عمومي مقبوليت لري يو سبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبيرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهيدلی شي او هیڅ نا اشنايي پکښې نه ګوري وینا يې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حيات سره پوره تطبيق لري. دمثا ل په ډول به يوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کوچیانی لنډۍ او دکوچیانو ټپې اورو پوهيږو چې دالنډۍ دکوچیانو له حا ل او حيات سره څومره اتصال لري، او ددوی حیاتي وضعيت څنګه ښه تصویروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بيا غاړې کړې کړې

چې پرې سپرې دي سپینې خولې زيړ پيزوانونه

که چاکله دکوچيانو رواني کډې ليدلی وي چې په اوښانو باندې پنتنې پيغلې سپرې وي او اوښان يو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کيف ښه پوهيدلی شي چې دلته ويونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرځ کړی دی چې له يوې خوادغه منظره اووضعيت ډيرښه تمثيلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلميح او اشارت کوي چې اوښان هم دغو پيغلو دښايست او جما ل احساس کوي او ددوی نندار وته مخ راګرځوي.

په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پيغلوستاينه ده ښايي چې ډير تعبيرات پيداشي مګر هر تعبير به دکوچيانو له حال او حيات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يوه کوچۍ پيغله خپل اشناته وايي:

تردې خروړی سپی راتېرشه

تردې ملالې خولې به زه درتېره شمه

په دې لنډۍ کښې يوشرط اوتعليق ليدل کيږي چې بايد مين يې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې يوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تېريدل دی. په دې ځای کښې البته ډير مشکل شرطونه پيداکيده چې بايد په مين تحميل شوی وای مګر دکوچيانو له حا ل اوژوند سره به يې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط يې لري.

يوه کوچۍ پيغله بايد هر خوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه ليوه يازمری خلکوته وښئی دلته ټوپک يا توپونه يا ډول له حيات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وايي چې خروړی سپی نفس دی اوله دې نه تېرېدل خدای ته رسیدل دی. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندۍ کې نه پیداکیده.

ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وايي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په ځوکولاروي دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په ځوکو تېرېدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهېږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خروړو سپو تېرېدل ورته هېڅ دي او ځوک چې داقبلوي هغه په خروړو سپیو هم نه ایسارېږي.

که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که ځوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړې ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې اورومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کېږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټېږي
ظالمه یاره سلامي ولاړه یمه

وګورئ دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پېغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې ځوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او درېږي په دې وضعیت ښايي چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوخه ګله یې ورلېږلی وي نو دا ورته وايي چې زه تا ته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټېږي رښتیا وايي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامي په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کېږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته څرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووايي چې خوله راکړه یامې ستا خولې ته ډېر زړه کېږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستايي بیا پکښې شیطان کښېنوي، وروسته تردې نو ورته وايي چې ستاله خپله کوره دي چې ماپه کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښايي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:

دسپینې خولې واک مې درکړی.....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ څومره ساده ده چې هېڅ صنعت هېڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيايي شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.
په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوي خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې برجل ته به ډېر خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکی ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چېرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانېږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کېږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.
دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښېراکوي او ورته وايي:

کور دې نژدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وريادې ووينمه

مګرسړی پوهېږي چې دا ښېرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښېراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښېرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحالېږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښېرابولې؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډېرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه ورځ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.
په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کېږي.
يوه معشوقه يې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته رانغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چې په مینه اومحبت پوهېږي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې ببرته پاکو ل ډېرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډېر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او څوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړی تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکېږي او یو یادګار ورځنې پاته کېږي.

«پای»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ADABI BAHSUNA

جرمني ۲۰۱۱ ميلادي كال
www.ulfat.net

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library